

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE BASININ
GELİŞİMİ VE FOTOĞRAFÇILIK
II. BÖLÜM

Suat GEZGİN*

*The Development of The Press and Photography
Throughout the Turkish Republic to the date*

The paper discusses the development of the press and photography throughout the years. The process starting with the beginning of the republic till the recent day is taken as a period of analysis. Academic studies are the reflection of the systematized knowledge. They all are produced in a system not only considering the content and the structural qualities of an academic research, but also the language and physical qualities as well. Thus, it could be possible to have two triangles having the same base. The development could be summarized in three different eras having unique circumstances, qualities and aspects of progress. After agreeing upon the definition of the reporter and the news, we could easily find the dates specific to the Turkish news history. The clusters of history could be classified as follows.

- a. 1923-1945 period
- b. 1946-1960 period

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Dekan

c. 1961-1980 period

d. After 1980

In all these periods, the meaning and function of the photography has some specific qualities to be discussed. The paper also discusses the current problematic issues ending up with some possible suggestions and solutions.

Key Words: Press, Photography, History of Press

.....

C. Türk Basınında 1960-1980 Dönemi: Demokrat Parti'nin uygulamaları 27 Mayıs 1960'da Milli Birlik Komitesi'nin yönetime el koymasıyla son buldu. Demokrasi dışı tutumların yarattığı özlmler, 1960 sonrasında Türkiye'sinde yeni anayasal düzenlemelerle karşılık buldu. 27 Mayıs sonrasında en belirgin gelişme birçok haber dergisinin yayınlanmasıyla gözlemlendi. Düşünceyi ifade özgürlüğü konusunda içerdiği kesin hükümlerle 1961 Anayasası, Türk basın yaşamında da önemli değişimlere yol açtı. Kendilerini siyasal yelpazenin değişik noktalarına yerleştiren birçok yayın organı bu dönemde yayınlanmaya başladı, ancak bu yayınların önemli bir bölümü devamlılık sağlayamadı. Bu dönemin karakteristik yayınları arasında haftalık Yön (1961) ve Ant (1967) Dergisi sol kimlikleriyle tanındılar. Yayın hayatına birçok ortakla başlayan Tercüman Gazetesi bu dönemde çalışanları gazeteye el koymasıyla (1961) "Halka ve Olaylara Tercüman" adıyla yayımlanmaya başladı. Bu anlamda sağ görüşlü olarak Tercüman ve Son Havadis gazeteleri siyasal kimliklerini etiketledi. Bu dönemde anayasal düzenlemelerle başlayan hukuksal değişimler, ardından basın yasalarıyla kendini göstermeye başladı. Özellikle

gazetecilerin iş yaşamını hedef alan düzenlemeler, gazete sahiplerinin tepkisine yol açmıştır. 212 sayılı yasa olarak bilinen “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tazimi Hakkında Kanun” gazetecileri “fikir işçisi” olarak tanımlıyordu. Bu tanımlamayla birlikte birçok sosyal hakkın da gazete çalışanlarına sağlanmasını öngörüyordu. 1960’lı yılların başlarında yaşanan bu gelişmeler, daha sonra Türk Basın tarihine “Çalışan Gazeteciler Günü” olarak geçmiştir. Sözkonusu yasaya karşı dayanışma içerisine giren Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Yeni Sabah, Tercüman, Akşam, Yeni İstanbul, Vatan, Dünya gazeteleri bir bildirmeyle durumu protesto ederek, yayınlarına üç gün ara verdiler. Buna karşılık gazetecilerin 10 Ocak 1961 günü Valiliğe düzenledikleri yürüyüşle yanıt verdiler.(Özgen;2000:40)

1960 sonrasının önemli gelişmelerinden biri de DP iktidarı zamanında bir baskı aracı olarak kullanılan kamu ilanlarının düzenlenmesi adına oluşturulan Basın İlan Kurumu’dur. Sözkonusu kurum 2 Ocak 1961 tarihinde kurulmuştur. Salt ilanların düzenlenmesi konusunda etkinlik göstermeyen Basın İlan Kurumu üstlenmiş olduğu mesleki sorumluluklarla basın çalışanlarının sosyal gereksinimleri konusunda da çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye’nin önemli adımlarından duraklarından biri de hiç kuşkusuz 12 Mart 1971 süreciyle başlamıştır. 1960 sonrası yaşanan özgürlükçü ortam, 12 Mart 1971’de yayınlanan muhtırayla yeniden bir değişim trendine girmiştir. 1970’li yıllarda İstanbul’da Hürriyet, Milliyet, Günaydın, Tercüman ve Cumhuriyet yayınlanıyordu. Bununla birlikte düşük tirajlarına karşın birçok gazete yayımlandı. 1971-1973 ara döneminde kimi haftalık dergiler yayın yaşamında yerlerini aldılar. Bu dönem özellikle Türk basının

teknolojik anlamda yaşadığı değişimlerle anılmaktadır. Baskı teknolojisinde ofsete Yeni Gazete ve Günaydın'la geçen Türk Basını, yaygın olarak bu tekniği kullanmaya başladı. Ardından gazetelerin matbaalarındaki değişim giderek hız kazanmaya başladı. Gazetelerin biçimsel olarak niteliğinin artmasının yanı sıra baskı teknolojisinde yaşanan gelişmelerle çok kısa sürelerde binlerce gazete basılmaya başlandı.

Bu teknolojik gelişimle birlikte Türkiye'de önemli iki sorun giderek uç vermeye başladı. Bu sorunlardan bir tanesi ekonomik yaşama ilişkin yaşanan sıkıntılar, diğeri de politik yaşamın içine girdiği sürtüşmelerdir. 1971-1973 arası yaşanan ara dönem sonrası Türkiye giderek bir kaosu içine girmeye başladı. Gazetelerin politik kimliğin simgesi haline geldiği dönemde özellikle kanlı terör eylemlerinin yoğunlaştığı görüldü. Bu kargaşalar Türkiye'yi yeni bir askeri sürecin eşiğine getirdi. Geline nokta Türkiye için artık yeni bir yaşam biçiminin, yeni bir kültür yapılanmasının adıydı. Bir tepkimenin giderek yoğunluk kazandığı ve geri dönülmez çıkışlarla kendini hissettirdiği bir sürece girildi.

D.Türk Basınında 1980 Sonrası Dönem: 1980 öncesi yaşanan ekonomik sıkıntılar ve kanlı terör eylemleri, askeri bir darbenin meşru zeminlerini de hazırladı. Politik hareketliliğin, yoğunluğun üst düzeylerde yaşandığı Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi ciddi bir direnişle karşı karşıya kalmadı. Türkiye bu gelişmeyle çok köklü bir değişim içerisine girdi ve yapısal çözümler yaşamaya başladı. Bu süreç doğal olarak kendini basın boyutuyla da gösterdi. 12 Eylül 1980-12 Mart 1984 arası yapılan sayısal değerlendirmelere göre başlıca 8 İstanbul Gazetesi 17 kez kapatıldı ve kapalı kalma süresi 195 günü buldu.(Kabacalı;1998:247) Kapatmaların yanı sıra

birçok gazeteci, yazar yoğun baskılarla karşı karşıya kaldı. Gözaltılar, tutuklamalar ve yargılamalar sonucu toplamda yüzlerce, binlerce yıla ifade edilen cezalar verildi! Bu dönemde başta Anayasa olmak üzere birçok hukuksal düzenleme çok ciddi sınırlamalar getirdi. Tam anlamıyla bir olağanüstü sürece girdi Türkiye. 1980-1983 yılları arasında yoğun biçimde yaşanan bu sıkıntılar, 1983 sonrasında gerek ulusal gerek uluslararası gelişmelerle giderek ağırlığını yitirmeye başladı. Özellikle AB sürecinin gündeme yerleşmesiyle önemli esneklikler yaşanmaya başladı. Bu dönemde birçok yayın organı yayınlandı. Önemli bir bölümü yaşama şansı bulamadı. Bu arada Türkiye önemli bir gelişmeyle daha karşı karşıya kaldı: Radyo-televizyon yayınları TRT dışında fiili olarak gündeme girdi. Türkiye tüm bu gelişmeleri başdöndürücü bir hızda yaşadı. Sayısız radyo kanalı, sayısız televizyon kanalı, sayısız gazete, dergi ve derken internet medyası... Olağanüstü teknolojik altyapı yatırımları yapan Türk medyası artık dünyanın önde gelen basın kuruluşlarıyla karşılaştırma yapılabilecek boyutlardadır. Hem fiziksel koşullar açısından, hem teknik koşullar açısından Türk medyası özellikle 1990 sonrası büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Sözkonusu döneme ilişkin gelişmeler belleklerde henüz çok tazedir. Bu gelişmelerin doğurduğu sonuçlar üzerinde yoğunlaşmak çok daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Buna göre somut belirlemeler, saptamalar yapmak çok daha gerçekçi bir tutum değer taşıyacaktır.

III.Basında Fotoğraf

Fotoğraf tarihsel gelişimi içerisinde haberi doğrulayan bir unsur olarak dikkatleri üzerinde toplamaktaydı. Fotoğrafın ilk kullanım

dönemlerinde “manipülasyon” olasılığı teknik olarak güç olduğu için, tümüyle çekildiği anı yansıtır. Kitle iletişiminde haber aktarımında öznel nedenlerden ötürü nesnellik zaman zaman kayba uğrama riski taşımaya karşın bu durum fotoğraf için sözkonusu değildi. Bir başka anlatımla haberde fotoğraf, evrensel, güçlü bir görsel anlatım aracıydı. Bir önemli fotoğraf ayrıcalığı da hiç kuşkusuz fotoğrafın hedef kitle açısından ayırt edici bir özelliğinin bulunmamasıdır. Dolayısıyla fotoğrafa bakanın eğitimi, dili, ulusal kimliği verilmek istenen mesajda etkin unsurlar arasında yer almayan özelliklerdi.

Yazılı basın haberlerinde görsel malzemeden olabildiğince yararlanılmaktadır. Haberin görsel malzemeyle daha anlaşılır kılınmaması, daha etkili sunumu açısından ulusal ve uluslararası basın olabildiğince fotoğraf destekli haber sunumuna yönelmektedir. Bu yönelimin kimi zaman etik kuralları zorlayan boyutlara ulaştığı da bilinmektedir. Fotoğrafın sunumunda etik kurallar gereği zaman zaman “bantlama-kadraj-piksellere ayırma-gibi yöntemlerle önlemler alınmaktadır. Ancak, yakın geçmişe kadar Türk basının da bu anlamda bir duyarlılıktan söz etmek olanaksızdı. Önemli sayılabilecek ilk gelişme Abdullah Öcalan’ın getirilmesi sırasında uçakta verilen görüntülerde “özel tim” görüntülerinin engellenmesi önemli adımlardan biriydi. Doğrudan sunumda görülen bu düzemenin dışında vurgulanması gereken bir diğer önemli etik sorun da teknolojik üstünlüklerle yapılan değişimlerdir. Görsel tasarımda bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve fotoğrafsal-optik imge üretimi bilgisayar kaynaklı üretimi desteklemiştir. Bu gelişmeler “dijital manipülasyon” olarak tanımlanabilecek bir kavramı tartışmalı hale getirmektedir. Analog

olarak da fotoğrafın amaca göre yönlendirilerek sunumu mümkündür. Kuşkusuz bu olanaklar yanıltma amaçlı değil de anlaşılabilirliği güçlü kılmak adına kullanılıyorsa, bunu da mesleki duyarlılık, titizlik olarak adlandırmak gerekir. Fotoğrafın basında kullanımı konusunda yaşanan bir diğer sorun da arşiv görüntülerinin bağlantısız olaylarda kullanılmasıdır. Tüm bunlara karşı gerek fotoğraf muhabirinin, gerek fotoğraf editörünün temel ilke ve sorumlulukları taşıması gerekir. Özellikle son yıllarda gazetelerde gözlemlenen önemli bir gelişme istihdamda uzman kişilerden oluşan fotoğraf editörlerine yönelimin gerçekleşmesidir. Bir anlamda yeni bir meslek oluşumu denilebilir. Fotoğraf editörü bir haberin sunumunda verilecek fotoğrafı etik ve mesleki açıdan değerlendirerek seçecek olan kişidir. Fotoğrafın kimliğine, diline, yapısına saygılı bir seçimle istenilen düzeyde bir sorumluluk örneği göstermek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki, ulusal boyutta böylesi bir yönelim henüz beklenen karşılığı bulmamıştır. Bugün için ulusal basınımda fotoğraf seçimi bu alanda uzmanlığı bulunmayan birimler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'nin basın fotoğrafçılığı anlamında önemli eksikliklerinden biri de fotoğarafa dayalı haber ajanslarının bulunmasıdır. Anadolu Ajansı, İhlas Haber Ajansı, Doğan Haber Ajansı gibi ajansla bu açığı karşılamaya çalışsalar da yeterli olmadıkları söylenebilir. Bu anlamda uluslararası ajanslar (Magnum, Sipa, Sygma) Türkiye'deki ulusal basına, ulusal haberler için fotoğraf bile satabilmektedirler.

Fotoğraf konusunda bir diğer belirtilmesi gereken önemli konu da, fotoğrafın cinsel boyutlarda değerlendirilmesidir. Özellikle az

gelişmiş ülkelerde bu anlamda basının görsel malzemeye dayalı sunumunda “kadın” obje olarak yoğun biçimde kullanılmaktadır.

Fotoğrafta telif, imzaya dikkat etmeyen basınıımız önemli oranda birinci sayfalarında fotoğrafa dayalı bir sunum içerisindedir. Bu anlamda en fazla yoğunluğu yüzde 36'yla Star Gazetesi yaşamaktadır. Bu yoğunluğu sırasıyla Hürriyet, Milliyet, sabah ve Zaman izlemektedir. İç sayfalarda fotoğraf kullanımı giderek daha az bir yoğunluk sergilemektedir. İç sayfalarda Sabah ve Star gazeteleri yine dikkate değer bir oranda fotoğrafa yer vermektedirler. Özellikle küresel haberleri iç sayfalarda yansıtmaya çalışan sözkonusu gazeteler, son sayfalarında da yoğun biçimde fotoğrafa yer vermektedir. Akşam, Radikal ve Sabah gibi gazeteler son sayfalarında yine küresel haber fotoğraflarını sergileyen bir yapı göstermektedirler.

Haber fotoğrafından en fazla yararlanan yerel gazeteler, baş sayfada haber fotoğrafı yayınlamaya büyük özen göstermektedirler. Baş sayfada yüzde 40 haber fotoğrafı kullanımı ile Halk, Bursa Hakimiyet ve Olay gazeteleri dikkat çekmektedir. Genellikle ulusal haber fotoğraflarına yer veren yerel gazeteler, iç sayfalarında da haber fotoğrafına yoğun ilgi göstermektedirler. Bunların başında Gazete Kadıköy, Halk, Hakimiyet, Olay ve TZ gazeteleri gelmektedir. Özellikle iç sayfalarda yerel reklamların ağırlığı, fotoğraf olgusunun bu gazetelerde iç sayfalarda daha ağırlıklı kullanılmasına yol açmaktadır. Son sayfaları açısından bakıldığında haber fotoğraf oranı yüksek görülen gazeteler Yeni Meram, Merhaba, Halk ve Bursa Hakimiyet gibi gazeteler dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak teknolojik gelişim basın fotoğrafçılığında da boyutlu değişimlere yol açmıştır. Hızlı gelişmeler bu alandaki uygulamaların izlenmesini giderek güçleştirmektedir. Yazılı basında giderek artan görsel malzeme kullanma eğilimi, bu gelişmelerle daha da yoğunlaşmaktadır. Türk basın tarihinde özellikle Hürriyet Gazetesiyle başlayan ve daha sonra magazin, bulvar gazeteciliğinin yaygınlaşmasıyla çoğalan görsel ağırlıklı ürün sunumu, elbette kimi ölçütleri içermesi gerekir. Herşeyden önce haber kriterleri, fotoğraf açısından da sorgulanmalıdır. Yayının ilkeleri, konsepti yayınlanan fotoğrafla örtüşmelidir. Fotoğraf görsel anlatım aracı olarak olayı belki de en nesnel sunabilme aracıdır. Dolayısıyla zaman zaman haberin de önüne geçebilecek güçte bir üründür. Bu ürünün kullanımında sansasyondan ve popülizmden uzak bir tutum sergilemek her geçen daha önem kazanmaktadır. Haberde gözetilen etik değerlerin aynen fotoğrafa da yansıtılması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

IV. Türk Basının Güncel Açmazları, Çözümler ve Sonuç

1)Türk Basını Örgütsel Çatışmalar İçerisindedir! Türk medyası çalışanı ve çalıştıranyla tam anlamıyla örgütsel bir kaos yaşamaktadır. Mesleki dayanışmanın, mesleki gereksinimlerin ve gelişimin önemli otoriteleri olarak algılanması gereken meslek örgütleri ne yazık ki, basın sektöründe ciddi çatışmalar içerisinde, bölünmüşlük yaşamaktadır. Basının değişik alanlarında çalışanların oluşturduğu dernekler dışında birlik, cemiyet, konsey başlığı altında önemli bir yapısal çarpıklığın yaşandığı görülmektedir. Bu durum en temel haklar konusunda misyon yüklenmesi gereken sendika açısından da geçerlilik taşımaktadır. Özellikle 2000'li

yıllarda Türk basının önemli sarsıntılar yaşadığı süreçte birçok gazeteci işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Çalışma koşullarını hergeçen gün çalışan aleyhine geliştiği basın sektöründe bu durumun önüne güçlü ve örgütlü bir yapı henüz varlığını hissettirememiştir. Gündük kalan yasal hakların kullanımı bile bugünkü koşullar içerisinde olanaksızdır. Bırakın bu hakların yetersizliğini söylemek, var olanın kullanım koşulları ortadan kaldırılmıştır. Etik değerlerin korunması, yüceltilmesi ve bir meslek bilinci olarak geliştirilmesi konusunda yetersiz kalan bireysel çabalar, örgütsel destekten de yoksun kalmıştır. Öncelikle bu yapısal dağınıklığın, uyumsuzluğun, bölünmüşlüğün ortadan kaldırılması gerekir. Elbette hepsinin tek çatı altında toplanması olası değildir. Bu hem yasal koşullar açısından hem sözkonusu yapıların dokuları açısından olası değildir. Ancak eşgüdüm toplantılarıyla orta hedefler ve sorunlar konusunda karşılıklı bilgilendirme ve dayanışmanın sağlanması artık kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu tüm yapıları, organları ve örgütleri bağlamalıdır.

2)Türkiye yasal karmaşıklıkta, keşmekeşlikten kurtarılmalıdır!

Türkiye iletişim mevzuatı açısından içinde bulunduğu karmaşıklığı hala çözebilmiş değildir. Herşeyden önce yeni iletişim teknolojileri açısından yetersiz bir durumdadır. Bu anlamda geniş kapsamlı, kapsayıcı ortak temel ilkeleri kendine çatı alan bir "İletişim Mevzuatı"nın düzenlenmesi artık kaçınılmazdır. Çoklu, karmaşık hukuksal rejimin yarattığı sorunlar, geriye dönüşü olmayan hatalara yol açmaktadır. Kurumsal düzeyde bu zararları karşılayanların yanı sıra bu olumsuz durumlardan bireysel olarak birçok basın çalışanının da etkilendiğini belirtmek gerekir. Sözkonusu yasal düzenlemeler evrensel yayıncılık ilkelerini, normlarını gözetmeli ve

bu bakış açısıyla düzenlenmelidir. Bu süreçte tüm tarafların en geniş katılımı sağlanmalı ve üretime dayalı her düşünceye, projeye açık kapı bırakılmalıdır. Özgürlükçü ve demokratik bir yasal rejimin kurulması kaçınılmazdır.

3)Hukuksal düzenlemeler medya sahipliğini koşullarını çok kesin belirlemelidir. Türkiye çok ciddi yoğunlaşmalar içerisinde. Hiçbir ticari yapının, hukuksal yapının kabul edemeyeceği ölçüde yatay-dikey yoğunlaşmalar yaşanmaktadır. Yasaların yarattığı boşluklar medya sahipleri tarafından çok etkin biçimde kullanılmaktadır. Bu durumun önüne biran önce geçilmelidir. Özellikle radyo ve televizyon alanında, bu alanın yapısal durumlarından ötürü bu durum çok daha fazla ciddiyet kazanmaktadır.

4)İletişim öğretiminin standartları belirlenmelidir. Piyasa ve akademinin işbirliğiyle iletişim öğretiminin standartlarının belirlenmesi ve akademik anlamda yaşanan enflasyonun önüne biran önce geçilmelidir. Türkiye'nin gereksinim duyduğu iletişimci sayısı bellidir. Buna karşın her yıl yüzlerce mezun veren 20'nin üzerindeki iletişim fakülteleri birer işsizler ordusu yaratmaktadır. Bizler akademi olarak bu suça ortak olmak istemiyoruz. Yeni iletişim fakülteleri açılmamalı ve varolanların da kontenjanların belirlenen standartlar ölçüsünde düşürülmesidir.

5)Yerel Basın güçlendirilmeli ve destek verilmelidir! Türkiye İstanbul merkezli bir yapılanmanın sıkıntılarını yaşamaktadır. İstanbul'da yaşanan herşey Türkiye'ye genellenmektedir. Oysa yerel haber gereksinimi çağdaş yapının gereğidir. Bu anlamda yerel yapılara, oluşumlara, organizasyonlara kucak açılmalı, ağır yükümlülükler ortadan kaldırılmalıdır.

6)Medyada ilişkiler saydam olmalıdır! Çok ciddi basın kavgalarının yaşandığı bilinmektedir. Bu kavgaların meslek saygınlığı açısından çok önemli sorunlar doğurduğu bilinmektedir. Saydamlık anlamında gerek kurumsal boyutta, gerek bireysel boyutta gerekli sorumlu tutum ve davranışlar biran önce günyüzüne çıkmalıdır.

Kaynakça

- ÖZGEN Murat, "Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları", İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul-2000.
- KABACALI Alpay, "Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii", Cem Ofset Yayınları, İstanbul-1998.